SLEZSKÁ UNIVERZITA
FILOZOFICKO-PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA
Institut tvůrčí fotografie

Martin Štěrba

ČTK

Redakce obrazového zpravodajství do listopadu 1989

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Vladimír Birgus
Oponent: Mgr. Václav Podestát

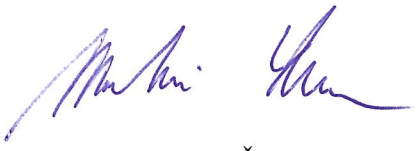
Opava 2007

Děkuji za vedení práce a cenné rady vedoucímu mé diplomové práce
Prof. PhDr. Vladimírovi Birgusovi.

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně
za použití literatury a pramenů uvedených v seznamu použité literatury.

Souhlasím, aby tato práce byla zveřejněna zařazením
do ústřední knihovny FPF SU v Opavě
a Uměleckoprůmyslového muzea v Praze a na internetové stránky ITF.

V Opavě, dne 9. října 2007

Martin Štěrba

OBSAH

I. ÚVOD

II. HISTORICKÝ A LEGISLATIVNÍ KONTEXT ČINNOSTI ČESKOSLOVENSKÉ TISKOVÉ KANCELÁŘE

II.1. HISTORIE ČTK

II.1.1. ČTK za první republiky: 1918-1938

II.1.2. ČTK za nacistické okupace: 1939-45

II.1.3. ČTK po únoru 1948

II.1.4. Léta šedesátá, „pražské jaro" a srpnové události roku 1968 v ČTK

II.1.5. Normalizační ČTK: 1969-1989

II.2. LEGISLATIVNÍ VYMEZENÍ ČTK

III. OBRAZOVÉ ZPRAVODAJSTVÍ ČESKOSLOVENSKÉ TISKOVÉ KANCELÁŘE

III.1. Počátky obrazového zpravodajství ČTK

III.2. Nacistická cenzura fotografií v ČTK

III.3. Komunistická cenzura fotografií ČTK

IV. SPONTÁNNÍ ZMĚNA ZPRAVODAJSTVÍ ČTK PO 17. LISTOPADU 1989

V. ZÁVĚR

VI. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

I. ÚVOD

V říjnu roku 1998 slavila Československá tisková kancelář (ČTK) osmdesát let od svého založení.

Osmdesáté výročí založení národní československé tiskové agentury se nejen krylo s „osmdesátinami" republiky, ale zároveň ji tou dobou - stejně jako republiku - dělilo bezmála desetiletí od listopadových událostí roku 1989, které pro celou společnost, včetně ČTK, znamenaly převratnou změnu.

V agentuře proto výročí pojali jako příležitost ke kritické reflexi vlastní historie, speciálně zaměřenou na období, kdy ČTK sloužila zájmům totalitních režimů - nacistického a komunistického, které ji v průběhu let ovládaly a ideologicky manipulovaly agenturní produkci.

Kromně stručného zmapování historie ČTK se chci hlavně pozastavit nad obdobím „informační manipulace" v obrazové redakci. Prvním příspěvkem ke zmapování této nelehké totalitní doby, od vytvoření Protektorátu Čechy a Morava, až po listopad 1989, kterou se stala výstava fotografií nazvaná *Zakázané dějiny*. Expozice, jíž ve dnech 1. října až 15. listopadu 1998 hostila pražská galerie Ambit, zahrnovala několik desítek snímků vybraných z archivu ČTK. Snímků, které v různých údobích nesměly být zveřejňovány, což mělo té které garnituře, jež společnosti i agentuře zrovna vládla, umožňovat či alespoň usnadňovat interpretaci soudobých i historických událostí takovým způsobem, jenž danému politickému kursu vyhovoval.

Hlavní důvod, proč vystavit při výročí agentury právě takový soubor fotografií, shrnuli autoři výstavy - kurátorka Hana Řeháková a šéfredaktor Úseku obrazového zpravodajství ČTK Dušan Veselý - nejprve v katalogu k výstavě a posléze i ve stejnojmenné knize, která na základě výstavní kolekce vyšla v roce 1999: *Ačkoliv jsme se rozhodli (...) vybírat fotografie zakázané či zmanipulované a soustředit se na jevy a události tendenčně zkreslované, podařilo se nám vlastně dosti celistvě postihnout hlavní dějinné proudy v historii naší země.*[1]

[1] *Zakázané dějiny.* (katalog k výstavě). Praha: P.S. Leader, 1998, str. 3

Zatímco výstava a posléze i kniha mapovaly rozsah, témata i metody ideologických manipulací v obrazovém zpravodajství poměrně uceleným a v podstatě vyčerpávajícím způsobem, v oblasti zpracování zpravodajství slovního zůstalo ještě mnoho nezodpovězených otázek a nepopsaných detailů.

Úvodní kapitola přibližuje historický a legislativní kontext, v jehož rámci agentura v průběhu své existence fungovala a který určoval její postavení, úkoly a pravomoci.

Nedostatek pramenů mapujících historii agentury a zejména pak problematická dostupnost části z nich (jedná se většinou o publikace, které v průběhu let vznikly v Dokumentační redakci ČTK a byly určeny výhradně pro vnitřní potřebu agentury), jsou hlavním důvodem, proč vstupní kapitola zachycuje alespoň stručně nejdůležitější okamžiky a osobnosti, které ČTK a její postavení nějakým podstatným způsobem formovaly. Historie Československé tiskové kanceláře je natolik mnohovrstevnatá a zároveň v mnohých ohledech neprobádaná, že její zkoumání by mohlo být námětem samostatné práce. Cíl kapitoly II., která se obecné historii ČTK věnuje, je ovšem skromnější:

Širší historický záběr je důležitý také proto, aby umožnil porovnání fungování státní tiskové agentury v odlišných politických podmínkách režimů demokratických a totalitních.

Kapitola III. se věnuje třídění obrazového zpravodajství. Jsou zde zachyceny charakteristické rysy jednotlivých období, kdy se obrazové informace v ČTK nějakým způsobem třídily a omezovalo se jejich volné šíření, i metody, jakými se to provádělo. Samozřejmě i zde jsou součástí práce přílohy s ukázkami.

Poslední kapitola popisuje změnu postavení agentury po 17. listopadu 1989 a postupný zánik „speciálního" zpravodajství.

Většina informací a historických údajů, s nimiž se v textu pracuje, pochází z uvedené studijní literatury.

Všechny citace (vždy tištěné kurzívou) z literatury, historických pramenů a veškerých dalších dokumentů jsou ponechány v autentické podobě, včetně dobových termínů i případných jazykových zvláštností či chyb.

Úvodní kapitola, původně koncipovaná pouze jako rozbor čistě legislativního vymezení funkce ČTK v jednotlivých etapách, je z výše uvedených důvodů rozšířena také o rámcové historické souvislosti.

II. HISTORICKÝ A LEGISLATIVNÍ KONTEXT ČINNOSTI ČESKOSLOVENSKÉ TISKOVÉ KANCELÁŘE

II.1. HISTORIE ČTK

II.1.1. ČTK za první republiky: 1918-1938

Československá tisková kancelář byla zřízena 28. října 1918 rozhodnutím předsednictva Národního výboru československého. V počátcích své existence plnila převážně funkci tiskového odboru Národního výboru a sdílela s ním i první působiště.

ČTK ovšem nevznikla ze dne na den a na „zelené louce", jak se někdy mylně interpretují údaje shodně do jednoho dne datující založení agentury i Československé republiky, ale měla své předchůdkyně. Jedna byla zřízena coby zpravodajský orgán české a slovenské emigrace ve Washingtonu krátce po vypuknutí první světové války. Druhou podobnou organizaci založil roku 1916 v Londýně Tomáš Garrigue Masaryk. Jejím úkolem bylo ve spolupráci s obdobnými institucemi z Polska, Rumunska a Jugoslávie přinášet britskému tisku informace o politickém, hospodářském a vojenském dění v Rakousku-Uhersku.[1]

První dva dny zajišťovali provoz ČTK novinářští dobrovolníci v provizorním sídle v Obecním domě. Dne 30. října 1918 byli jmenováni redaktory Cyril Dušek, Karel Mečíř a Jan Hajšman. O den později se ČTK přestěhovala s Národním výborem do Harrachova paláce v Jindřišské ulici číslo 20 a dostala místnosti ve druhém poschodí tohoto domu.[2]

Od listopadu 1918 se součástí ČTK stala i pražská pobočka vídeňské tiskové agentury Telegraphen-Korrespondenz-Bureau (Korbyro), která v Praze působila od roku 1867.[3]

---

[1] RICHTER, Jaroslav & kolektiv. *ČTK včera, dnes a zítra.* Praha: ČTK, 1998
[2] VOREL, Bedřich. *ČTK - historie.* (strojopis pamětí bývalého ředitele ČTK Bedřicha Vorla. Podepsaný a dnem 4. 2. 1957 datovaný dokument je uložen v Dokumentační redakci ČTK)
[3] RICHTER, Jaroslav & kolektiv. *ČTK včera, dnes a zítra.* Praha: ČTK, 1998

Spolu s redakčními prostorami ve Štěpánské ulici tak ČTK získala i dosavadní personál pražské odbočky Korbyra a bývalý vedoucí této odbočky Vladimír Weinerek byl 14. listopadu 1918 jmenován jejím prvním ředitelem.[4]

Desátého února 1919 se ČTK, která tou dobou měla své pobočky zatím pouze v Brně a Plzni, slučuje s bratislavskou Slovenskou tiskovou kanceláří (Slovenská tlačová kancelária - STK[5]) pod jednotnou značku a získává tak třetí pobočku v Bratislavě.[6]

V letech 1920 až 1930 byl ředitelem ČTK uznávaný novinář a první šéfredaktor Lidových novin Emil Čermák.[7] Pozdější ředitel ČTK Bedřich Vorel (1952-55) se o působení jednoho ze svých předchůdců zmiňuje ve svém rukopisu[8] o historii agentury:

Když se děly pokusy, aby různé kladné zprávy o Sovětském svazu nebo naopak zprávy o fašismu byly zadržovány, Čermák zasahoval a zprávy propouštěl. To už začala agrární pravice hledat záminku, jak Čermáka sesadit a na jeho místo dosadit své lidi. Příležitost k tomu se nahodila, když ČTK vydala do ciziny zprávu o demonstracích namířených proti dru. Benešovi v Praze a když krátce potom byl z expedice ČTK ukraden a dodán Polednímu listu text projevu dra. Beneše, určený k publikaci až příštího dne. Agrárníci Čermáka pensionovali, ačkoli dr. Beneš prý toto opatření nežádal.[9]

---

[4] VOREL, Bedřich. *ČTK - Historie.*
[5] STK vznikla v prosinci 1918 v Žilině (podle jiných zdrojů již v listopadu)
[6] Podle: RICHTER, Jaroslav & kolektiv. *ČTK včera, dnes a zítra.* Praha: ČTK, 1998
[7] Emil Čermák se od studentských dob stýkal s T.G. Masarykem. V roce 1915 byl za kontakt s ním zatčen a vězněn. Po vzniku Československa pracoval pro ministerstvo zahraničních věcí (Podle: PERNES, Jiří. *Svět Lidových novin 1893-1993.* Praha: LN, 1993).
[8] Strojopisný dokument datovaný 4.2.1957 a podepsaný Bedřichem Vorlem je uložen v Dokumentační redakci ČTK
[9] VOREL, Bedřich. *ČTK - Historie.* str.17 (viz pozn. 4)

Ve dvacátých letech bylo hlavní prioritou ČTK navázat spojení se světem: již koncem roku 1919 podepisuje ČTK smlouvu o poskytování zpravodajství s německou Wolffovou agenturou[10], o rok později s francouzskou agenturou Havas a britským Reuterem a v roce 1924 uzavírá dohodu o bezplatné výměně zpráv s ruskou agenturou ROSTA, předchůdkyní agentury TASS. Koncem téhož roku navazuje ČTK první telefonický kontakt se svým vlastním zpravodajem v Londýně[11].

V roce 1930, konkrétně 28.září, se sídlem ČTK stala nová budova v tehdy Lützowově, dnes Opletalově ulici, kterou s agenturou sdílel i Tiskový odbor prezídia ministerské rady.[12] Tento moment je důležitý zejména proto, že teprve na nové adrese se ustálila organizační struktura agentury, která zahrnovala:

-českou a německou redakci politického zpravodajství[13]

-redakci pro obsluhu odboček a zpravodajství z Národního shromáždění

-redakci rozhlasových zpráv

-oddělení sportovní

-dvě obrázková oddělení

-komerční zpravodajství - Pragoradio

-inzertní oddělení

-oddělení pro příjem radiotelegrafických zpráv

Fyzicky těsné přimknutí tiskové kanceláře k některým státním institucím nebylo nahodilostí, ale důsledkem a projevem toho, že ČTK vznikla jako státní tisková agentura (a jako taková byla pojímána coby legitimní nástroj k

---

[10] ČTK přesunula po počáteční orientaci na Vídeň *„těžiště svého zahraničního zpravodajství po navázání spolupráce s Wolffovou agenturou na Berlín. Pokračovalo to i po zglajchšaltování Wolffa, a jeho transformaci na nacistickou agenturu DNB (Deutsches Nachrichten Bureau). Téměř 80 % zahraničních zpráv tak ČTK čerpala z centrály státu, který byl latentním nepřítelem československé samostatnosti."* (PEŠAN, František. *Historie ČTK*. Praha: ČTK, 1973, str. 15)

[11] Složitou cestu zpráv zpoza kanálu La Manche ilustruje *Historie ČTK:„Prakticky fungovala linka tak, že londýnský zpravodaj denně telefonoval své zprávy zpravodaji ČTK v Paříži, který je doplnil vlastním zpravodajstvím a nadiktoval zpravodaji ČTK v Curychu. Curyšská spojka tento materiál, obohacený o zpravodajství ze Švýcarska a Itálie předávala telefonicky Praze."* (PEŠAN, František. *Historie ČTK*. Praha: ČTK, 1973, str. 14)

[12] RICHTER, Jaroslav et al. *ČTK včera, dnes a zítra*. Praha: ČTK, 1998

[13] *„Před válkou bylo české i německé zpravodajství ve stejném rozsahu - německé dělali samí Židé, kteří všichni za války skončili v koncentráku."* Z rozhovoru s bývalým pracovníkem a pozdějším šéfredaktorem Dokumentační redakce ČTK Pavlem Hanušem; citováno podle: ŽDIMERA, Jan. *Neveřejné zpravodajství České tiskové kanceláře.* (diplomová práce FSV UK). Praha, 2002

prosazování vládní politiky). Ve stati *Dějiny novinářství od r. 1860 do doby současné*[14] je ČTK prezentována jako hlavní činitel, jímž za první republiky československý stát zasahoval do novinářství:

Jako všude v cizině, je také u nás ústředí zpravodajské služby podřízeno státu, ale ve formě přímého vlastnictví, kdežto jinde se namnoze spokojují s kontrolou... Zpravodajství ČTK má vady a přednosti jako všude jinde: pro nucenou nestrannost a byrokratičnost je suché a bezbarvé, zato však v domácích věcech autentické potud, že za ně ručí vláda.[15]

V počátcích ČTK vůbec nevydávala vlastní zprávy vnitropolitického charakteru. Dostávala je zpravidla od vlády nebo různých ministerstev a institucí. Tyto zprávy se redakčně neupravovaly a všechny se postupně zařazovaly mezi zprávy zahraničního původu. Existoval tak jen jeden zpravodajský bulletin. Až koncem třicátých let, kdy už i zajišťování vlastního vnitropolitického zpravodajství bylo běžné, se začaly na přání redakcí rozlišovat jednotlivé druhy zpravodajství barvou papíru.[16]

Působení ČTK v letech 1918-1938 s důrazem na vazby agentury s politickými stranami a státními institucemi shrnuje *Historie ČTK* z roku 1973. Nejprve se měla - za Tusarovy vlády v letech 1919-1920 - orientovat na sociální demokracii a později, když Antonínem Švehlou začala série vlád s představitelem agrární strany v čele, na agrární blok.

Oba režimy dosazovaly do ČTK a jejího nadřízeného orgánu - Tiskového odboru presidia ministerské rady - své funkcionáře.[17]

---

[14] Publikováno v Praze v roce 1933 in: *Československá vlastivěda*. Svazek VII - Písemnictví
[15] HOCH, Karel. *Dějiny novinářství od r. 1860 do doby současné* ; citováno podle: TRUNEČKOVÁ, Ludmila. *Tiskové agentury*. Praha: Karolinum, 1997, str. 42
[16] PEŠAN, František. *Historie ČTK*. Praha: ČTK, 1973
[17] PEŠAN, František. *Historie ČTK*. Praha: ČTK, 1973, str. 23

II.1.2. ČTK za nacistické okupace: 1939-45

Po okupaci a následném vytvoření Protektorátu Čechy a Morava se budova ČTK stává působištěm prozatímní německé služebny pro tisk. V důsledku odtržení slovenské části[18] je ČTK přejmenována na Českou tiskovou kancelář, na příkaz šéfa nacistického tiskového odboru Wolfganga Wolframa von Wolmara končí její vysílání do ciziny i hlášení zpráv rozhlasové redakce a válečná „Četka" nemá ani vlastní obrazové zpravodajství[19]. Zahraniční zpravodajství pochází výhradně od Deutsches Nachrichten Büro (DNB)[20] a domácí zprávy dodávají nacistické úřady a protektorátní vláda. Jediným produktem ČTK, který za války nepodléhal cenzuře, zůstalo kulturní zpravodajství.[21]

Záhy po 15. březnu 1939 vznikla na okresních úřadech ilegální organizace tzv. tiskových důvěrníků, kteří měli vykonávat tiskový dozor. Přes síť těchto referentů udržoval tehdejší přednosta tiskového odboru předsednictva vlády Zdeněk Schmoranz (ČTK byla jemu podřízeným orgánem) kontakt s vojenskou odbojovou skupinou Obrana národa. Za svou činnost byl Schmoranz 25. srpna 1939 na základě udání zatčen ve Zlíně.[22]

Budovu ČTK nedlouho poté obsadila nacistická vojenská policie a všechny provozy byly nuceně podřízeny tiskovému odboru v kulturněpolitickém oddělení úřadu říšského protektora. V ilegální činnosti pokračoval tehdejší šéfredaktor ČTK Arnošt Bareš.

Získané informace politického, hospodářského i vojenského charakteru byly určeny domácímu i zahraničnímu odboji, do něhož byli zapojeni také

---

[18] Po vyhlášení samostatné Slovenské republiky (Slovenský štát) 14.3.1939 se bratislavská redakce oddělila od ČTK a začala působit pod původním názvem STK (Slovenská tlačová kancelária)

[19] V roce 1939 se obě fotooddělení slučují s fotooddělením doposud konkurenčního Centropressu (polooficiální agentura nepřímo podléhající ministerstvu zahraničí a později tiskovému odboru ministerské rady) a stěhují se i s archivem na Schwerinovu (dnes Vinohradskou) třídu. Díky tomu nebyl fotoarchiv zničen při požáru hlavní budovy způsobeném během pražského povstání v květnu 1945. Po povstání se fotooddělení vrátilo zpět do ČTK.

[20] Od roku 1934 nástupkyně Wolffovy tiskové agentury.

[21] RICHTER, Jaroslav et al. *ČTK včera, dnes a zítra.* Praha: ČTK, 1998

[22] PAZOUREK, Ladislav. *Paměti.* (rukopis pamětí redaktora Ladislava Pazourka, vedoucího ústředního sekretariátu Arnošta Bareše, je uložen v Dokumentační redakci ČTK)

zpravodajové ČTK v Paříži, Londýně, Římě, Bělehradě a Sofii. Svobodná ČTK působila za druhé světové války v Londýně a od roku 1940 v New Yorku. Později měla exilová ČTK přímé telegrafické spojení s Blízkým východem, Indií, Dálným východem, Austrálií, Novým Zélandem a Jižní Amerikou.[23]

Arnošt Bareš byl 12. září téhož roku také zatčen. Ve dnech 12.-13. listopadu 1941 byl odsouzen na deset let do vězení[24] a Zdeněk Schmoranz k trestu smrti[25].

Během předposledního dne pražského povstání, 8. května 1945, budova v Opletalově ulici vyhořela. Kromě toho, že se tak agentura ocitla znovu na počátku - téměř bez techniky a bez stálých prostor, utrpěla i nenahraditelnou ztrátu v podobě slovního archivu, který shořel. Dočasný azyl jí poskytl nejprve Melantrich na Václavském náměstí, poté Orbis na Vinohradech a také budova svazu novinářů na Vinohradské třídě. Do opraveného domu se ČTK vrátila až na podzim roku 1947.

[23] RICHTER, Jaroslav et al. *ČTK včera, dnes a zítra.* Praha: ČTK, 1998, str. 9

[24] Arnošt Bareš se s podlomeným zdravím vrátil z koncentračního tábora 17. května 1945. Později se stal ředitelem Informačního ústředí OSN v Praze. (Podle: PAZOUREK, Ladislav. *Paměti.* - viz pozn. 1)

[25] Zdeněk Schmoranz byl popraven 19. srpna 1942. Podobného osudu se za ilegální činnost dočkalo několik dalších pracovníků ČTK. (Podle: PAZOUREK, Ladislav. *Paměti.* - viz pozn. 1)

II.1.3. ČTK po únoru 1948

Akční výbor Národní fronty zřízený v ČTK 23. února 1948 ihned podpořil usnesení sjezdu závodních rad a 24. února se ČTK připojila k manifestační stávce svolané na podporu komunistických požadavků. Akční výbor provedl kádrová a administrativní opatření, zaměstnanci se písemně zavázali k podpoře komunistické Gottwaldovy vlády a dosavadní šéfredaktor Karel Kraus (národní socialista) nuceně uvolnil svou funkci[26], aby na jeho místo mohl nastoupit komunista Zdeněk Hrůša.

V roce 1948 v ČTK nově vznikla dokumentační redakce, která shromažďovala a vydávala souhrnné materiály a podklady k různým výročím či aktuálním událostem. Od roku 1952 začaly namísto jedné dokumentační redakce pracovat dva oddělené archivy - domácí při domácí redakci a zahraniční při zahraniční redakci. Obě části se opět sloučily v roce 1964.

Za upozornění jistě stojí skutečnost, že právě díky archivu Dokumentační redakce ČTK mohla tato práce vůbec vzniknout, protože převážná většina dokumentů a historických pramenů pochází z jejích fondů.

V roce 1950 byl jmenován generálním ředitelem ČTK Václav Kořínek. S jeho působením v čele ČTK (1950-52) je spjato zejména zřízení tzv. politického sekretariátu, který rozhodoval o vydání každé jednotlivé zprávy:

Tento neproduktivní článek posuzoval každou zprávu z hlediska její politické správnosti, obrany státu a národohospodářských zájmů.[27]

V 50. letech, v souladu s postupující stalinizací a čím dál těsnější vazbou na „Sovětský svaz - náš vzor", nastával v Československu pomalu ale jistě

[26] Jak napsal bývalý ředitel ČTK Bedřich Vorel, *„Karel Kraus byl v únorových dnech r. 1948 vyakčněn..."* (VOREL, Bedřich. *ČTK - Historie.* str. 19)
[27] PEŠAN, František. *Historie ČTK.* Praha: ČTK, 1973, str. 79

informační monopol agentury TASS[28]. ČTK nevydala žádnou zprávu dřív, dokud ji nedostala z Moskvy. Na základě obecného povědomí o této závislosti vznikla i parafráze úsloví o huse a klasu - *„Dočkej času jako Četka TASSu!"*[29]

Interní redakční dokument z 50. let spatřuje úlohu ČTK především v úsilí *„poskytovat českému a slovenskému tisku i zahraničí včasné, pravdivé, konkrétní, přesvědčivé a přesné informace, fotografie a články o bohatém, rozkvétajícím životě naší země, o úspěších našeho lidu při uskutečňování politiky strany a vlády, o úspěších socialistické výstavby jak v průmyslu, tak i v zemědělství..."* což agentura *„...dosud nedostatečně plnila."*[30]

Jelikož „pozitivně budovatelský" (pozitivní - ovšem ne vždy realistické - obrazy budující) přístup ke zpravodajství nebyl výsadou pouze v ČTK, nýbrž představoval oficiální informační politiku tehdejšího státního a stranického vedení, dotkla se fungování ČTK i další opatření zavedená v mediální oblasti:

Šlo o to nejen zabránit, aby v opozičních i jakýchkoli jiných novinách vycházely články nesouhlasící s potlačováním demokracie, ale zároveň dosáhnout toho, aby všechny noviny nastupující totalitní moc bez výjimky podporovaly. (...) Tisk a další sdělovací prostředky se po 'vítězném únoru 'snažilo usměrňovat Kopeckého ministerstvo informací, a po jeho zrušení 31. ledna 1953 ministerstvo kultury, rovněž řízené Václavem Kopeckým. Ovšem tyto úřady neměly možnost ani pravomoc zasahovat přímo do denní praxe redakcí.[31]

Aby tedy nějaká instituce takovou možnost a pravomoc získala, byla 22. dubna 1953 usnesením 17. schůze předsednictva Širokého vlády zřízena Hlavní správa tiskového dohledu (HSTD), která přímo spadala do kompetence ministerstva vnitra (stejně jako policie - tehdy Sbor národní bezpečnosti, Státní bezpečnost - StB atd.) a měla výše uvedené záměry naplňovat metodou

---

[28] V roce 1953 měla ČTK jen dva stálé vlastní zahraniční zpravodaje a přísun informací ze západních agentur byl maximálně omezován (což se samozřejmě netýkalo speciálního zpravodajství).
[29] PEŠAN, František. *Historie ČTK*. Praha: ČTK, 1973, str. 79
[30] PEŠAN, František. *Historie ČTK*. Praha: ČTK, 1973, str. 81
[31] TOMÁŠEK, Dušan: *Pozor, cenzurováno! aneb Ze života soudružky cenzury*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství MV ČR, 1994, str. 8

předběžné cenzury. Celkem 141 pracovníků[32] se na základě tohoto výnosu mělo od 1. července 1953 natrvalo usadit v redakcích a provádět dohled *„u denního tisku a krajských novin, filmových novin, čs. rozhlasu a ČTK."*[33] Termín sice dodržen nebyl - stalo se tak až o měsíc později - záměr však ano.

Dalším článkem, který měl posloužit usměrňování a filtrování informací z ČTK, se od 1. ledna 1954 stalo zvláštní pracoviště, které monitorovalo vysílání zahraničních rozhlasových stanic (mj. BBC, Hlasu Ameriky a Radia Svobodná Evropa) a přepisy jejich vysílání poskytovalo vybranému okruhu odběratelů. Do běžného zpravodajství ČTK pro ostatní média a další odběratele se tyto informace nemohly dostat. Od tohoto okamžiku lze prokazatelně hovořit o existenci „speciálního" zpravodajství.

[32] Oficiální titul každého z nich zněl „plnomocník", nicméně mezi lidmi pracujícími v médiích zaznívalo mnohem častěji označení „háestéďák" (podle vzoru „esenbák" či „estébák")
[33] TOMÁŠEK, Dušan: *Pozor, cenzurováno! aneb Ze života soudružky cenzury*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství MV ČR, 1994, str. 9

II.1.4. Léta šedesátá, „pražské jaro“ a srpnové události roku 1968 v ČTK

V roce 1967 byla HSTD přejmenována na Ústřední publikační správu (ÚPS) a částečně zcivilněna (jednalo se spíše o „kosmetické“ úpravy, spočívající například v tom, že z náčelníka se stal předseda). Usnesením vlády, jmenované 8. dubna 1968, byla ÚPS 13. června téhož roku na základě zákona č. 84/1968 Sb., kterým se novelizoval zákon č. 81/1966 Sb. o periodickém tisku a ostatních hromadných sdělovacích prostředcích, zrušena. Podle § 17 tohoto zákona je totiž *„cenzura nepřípustná.“*[34]

Svobodě slova zasvitla naděje. Bohužel jen nakrátko...

Narozdíl od například Československého rozhlasu, který byl obsazen již v prvních hodinách okupace Československa vojsky armád Varšavské smlouvy, byla vedení agentury ponechána suverenita až do půlnoci z 21. na 22. srpna. Pamětníci[35] se shodují, že důvodem byla patrně důvěra stranického vedení v loajalitu a spolehlivost tehdejšího ředitele Miroslava Sulka.

Ten dal také krátce před půlnocí 20. srpna osobní příkaz k vydání textu tzv. zvacího dopisu, oficiálně *„žádosti nejmenovaných členů ÚV KSČ a dalších ústavních činitelů o poskytnutí sovětské vojenské pomoci proti kontrarevolučním silám.“* Noční redaktor ČTK Jaroslav Lažanský však odmítl příkaz ředitele splnit. Byl proto okamžitě propuštěn ze zaměstnání a do ČTK se už nikdy nevrátil. Pro své kolegy se ovšem stal symbolem osobní statečnosti a mnozí na něj dodnes s hrdostí vzpomínají.

Text „žádosti“ vydala až následující den agentura TASS z Moskvy.[36]

Když byla budova ČTK o půlnoci na 22. srpna obsazena, stačili redaktoři už jen vyslat varování odběratelům, že následující zpravodajství nebude

---

[34] TOMÁŠEK, Dušan: *Pozor, cenzurováno! aneb Ze života soudružky cenzury.* Praha: Vydavatelství a nakladatelství MV ČR, 1994

[35] Tuto informaci shodně potvrdili dotazovaní bývalí pracovníci ČTK - Niva Růžičková, Jiří Havlík, Jiří G. Müller a Pavel Hanuš; citováno podle: ŽDIMERA, Jan. *Neveřejné zpravodajství České tiskové kanceláře.* (diplomová prácc FSV UK). Praha, 2002

[36] RICHTER, Jaroslav et al. *ČTK včera, dnes a zítra.* Praha: ČTK, 1998

objektivní. Po několika dnech se rozběhla dvě náhradní redakční pracoviště[37], odkud se vydávalo svobodné zpravodajství pro redakce doma i v zahraničí a také letáky *Svobodná ČTK hlásí* kolportované po Praze.

Krajské odbočky pracovaly v bytech, po světě šířili zprávy z okupovaného Československy zahraniční zpravodajové ČTK, fotoreportéři ČTK pořídili stovky dokumentárních fotografií. Do své zdevastované budovy se agentura vrátila až po několika týdnech.[38]

Kodifikované přesvědčení o nepřípustnosti cenzury vydrželo v československých zákonech pouze do 26. září roku 1968, kdy byl paragraf 17 zrušen (oficiální mluvou se říkalo, že byl „pozastaven"). Následovalo zřízení nástupnické organizace HSTD a ÚPS, která se jmenovala Úřad pro tisk a informace a pro niž se kvůli její zkratce ÚTI[39] v redakcích vžila přezdívka „útisk". To byl snad jediný humorný prvek na všeobecně smutné skutečnosti, že do československých médií se po pouhých několika měsících vrátila cenzura, dokonce v ještě horší podobě - jako autocenzura. Namísto předchozích dozorčích orgánů totiž ÚTI fungoval jako následná kontrola, která teprve v případě zjištění „prohřešku" činila „nápravná opatření" a to v následujících krocích:

1. upozornění vydavatele na neplnění poslání periodického tisku
2. udělení důtky vydavateli
3. uložení peněžité sankce vydavateli až do výše 50 000 Kčs
4. dočasné odejmutí oprávnění vydávat periodický tisk (až na 3 měsíce)[40]

Bylo to rafinované řešení. Sankce se netýkaly redakcí, ale vydavatelů, kteří nebývali s redakcemi vždy zcela zajedno. Vznikl tak řetěz posloupné zodpovědnosti: vydavatel hlídal šéfredaktora, šéfredaktor redaktory, redaktoři

---

[37] Jedním byla vila ve Slavíčkově ulici v Praze - Bubenči, kde do té doby sídlilo odposlechové pracoviště, monitorující vysílání západního rozhlasu. Druhým pracovištěm *svobodné Četky* se stala firemní prodejna v Žitné ulici. Řídil ho Jindřich Suk, který se později stal na několik měsíců ředitelem ČTK; citováno podle: ŽDIMERA, Jan. *Neveřejné zpravodajství České tiskové kanceláře.* (diplomová práce FSV UK). Praha, 2002

[38] RICHTER, Jaroslav et al. *ČTK včera, dnes a zítra.* Praha: ČTK, 1998, str. 16

[39] V České republice ČÚTI a na Slovensku SÚTI.

[40] TOMÁŠEK, Dušan: *Pozor, cenzurováno! aneb Ze života soudružky cenzury.* Praha: Vydavatelství a nakladatelství MV ČR, 1994

autory atp. Co si dříve mohli novináři a publicisté dovolit, protože obtahy schvaloval svým razítkem cenzor, a tomu občas mohlo něco proklouznout, na to si nyní netroufali.[41]

II.1.5. Normalizační ČTK: 1969-1989

V období tzv. normalizace *„československá média zaplavila ona perfektní jednosměrnost, šeď oficiálních zpráv, nabubřelá polemika s bezbrannými protivníky, bezbřehá ohavnost, fanfárový optimismus a absence jakékoliv myšlenky, která by přesahovala uznanou realitu reálného socialismu.“*[42]

Normalizace situace v agentuře se ujal Otakar Svěrčina, dlouholetý zahraniční zpravodaj ČTK, který se stal generálním ředitelem 1. prosince 1969. Prvními kroky nového generálního ředitele byla výměna vedení v redakcích. Tak jako v celé zemi, rozběhly se i v ČTK prověrky členů KSČ i ostatních pracovníků. Všichni ti, kdo se v roce 1968 nějak výrazně angažovali, museli agenturu opustit.[43]

Podstatné bylo, zda neúspěch u stranických prověrek znamenal vyloučení či „pouze“ vyškrtnutí z KSČ. Někteří vyškrtnutí totiž směli v agentuře zůstat, byli ovšem přeřazeni do nižších funkcí. Podle pamětníků[44] byla tato svým způsobem nedůslednost v zacházení s „nespolehlivými“ pracovníky nutností. Pokud by se vedení mělo nekompromisně rozloučit se všemi, kdo u prověrek neobstáli, nemohla by ČTK pro nedostatek kvalifikovaného personálu nadále fungovat.[45]

---

[41] TOMÁŠEK, Dušan. *Pozor, cenzurováno! aneb Ze života soudružky cenzury*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství MV ČR, 1994, str. 154

[42] ŠIMEČKA, Milan. *Obnovení pořádku.* Praha: Atlantis, 1990; citováno podle: ŘEHÁKOVÁ, Hana; VESELÝ, Dušan. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK*. Praha: X-egem, 1999)

[43] RICHTER, Jaroslav et al. *ČTK včera, dnes a zítra*. Praha: ČTK, 1998

[44] Potvrzeno v osobních rozhovorech s bývalými redaktory Mezinárodní redakce ČTK - Nivou Růžičkovou, Jiřím Havlíkem a Jiřím G. Mullerem; citováno podle: ŽDIMERA, Jan. *Neveřejné zpravodajství České tiskové kanceláře.* (diplomová práce FSV UK). Praha, 2002

[45] Zvláště pracovníci z mezinárodní redakce měli mimořádnou kvalifikaci, zejména ve znalosti cizích jazyků. Pamětníci - bývalí pracovníci Mezinárodní redakce - shodně potvrdili, že podmínkou přijetí byla výborná znalost minimálně dvou světových jazyků a složení přísných přijímacích zkoušek.

Podle některých pramenů ovšem i tak po roce 1968, resp. 69 *„s kádrovou očistou vyvstal v ČTK závažný problém nových pracovníků."* Organizovaly se proto politickoodborné kursy, tzv. *Školy mladých četkařů*, které měly personální situaci v agentuře pomoci vylepšit. Budoucí politická spolehlivost pracovníků ČTK se začala zajišťovat i jinak: výhledový plán ČTK z roku 1972 např. stanoví, že každý redaktor ve věku do 50 let musí napříště mít politické vzdělání minimálně na úrovni VUML (Večerní universita marxismu-leninismu).[46]

V roce 1970 se ČTK spolu s dalšími východoevropskými agenturami stává členem Evropské aliance tiskových agentur (EAPA), která byla založena ve Štrasburku 21. července 1957. O tři roky později měla ČTK v zahraničí více než 40 stálých a místních zpravodajů a udržovala dvoustrannou výměnu s 62 tiskovými agenturami, institucemi, listy a tiskovými úřady.[47]

U příležitosti Dne tisku, rozhlasu a televize a současně při 55. výročí založení byl 19. září 1973 agentuře propůjčen Řád práce. Na shromáždění pracovníků ČTK ve Smetanově divadle v Praze (dnešní Státní opera) promluvil tehdejší tajemník ÚV KSČ Oldřich Švestka:

Posláním ČTK je sloužit hromadným sdělovacím prostředkům, pomáhat jim, aby pohotově informovaly občany naší socialistické republiky o všech závažných událostech doma i ve světě a aby jim tlumočily politiku KSČ a získávaly je pro aktivní účast na jejím uskutečňování. Jedním z předpokladů úspěšné činnosti pracovníků ČTK je, aby nikdy nezapomněli na poučení z nedávné doby, z let 1968-69, kdy ČTK sehrála neblahou úlohu.[48]

Svou představu o budoucnosti přednesl shromážděným zaměstnancům agentury i její generální ředitel Otakar Svěrčina:

---

[46] Podle: PEŠAN, František. *Historie ČTK*. Praha: ČTK, 1973
[47] Podle: RICHTER, Jaroslav et al. *ČTK včera, dnes a zítra*. Praha: ČTK, 1998
[48] *Pamětní tisk pro účastníky slavnostního shromáždění*. Praha: ČTK, 1973; str. 8

U nás v ČTK nedovolíme nikomu prosazovat a realizovat jiný vliv než vliv našeho ústředního výboru strany. (...) S pravicovým oportunismem jsme v ČTK rázně a nekompromisně zúčtovali. Charakterové oportunisty, kteří se ještě tu a tam objeví, čeká stejný osud. Žádné chytračení v našem soudružském kolektivu nestrpíme. (...) Uznáváme jedinou zásadu, zásadu, že komunistická strana a socialistický stát musí ovládat všechny nástroje k prosazení svých politických, třídních a ideologických cílů. (...) A těm, kdož mají obavu o naši morálku a čest, těm chceme říci, že my tyto pojmy neposuzujeme podle vzoru nějakých maloměšťáckých románů, ale podle toho, jak naše činnost (...) přispívá k vytváření hodnot socialistické společnosti. To jsou kritéria morálky a cti pracovníků socialistické tiskové agentury.[49]

Někteří pamětníci přiznávají Otakaru Svěrčinovi kromě stranické horlivosti i pozitivní vliv na rozvoj agentury - zejména v technické oblasti došlo za jeho působení ke značnému rozvoji.[50]

V 70. letech patřila ČTK k prvním organizacím v Československu, které začaly používat výpočetní techniku, navíc komunikující česky. V roce 1979 přešly všechny hlavní zpravodajské redakce ČTK na nový systém Intel, který nahradil do té doby používané dálnopisy.[51]

Provoz agentury v osmdesátých letech stále plně udržoval zaběhané normalizační mechanismy, a to dokonce ještě i v době, kdy se situace v samotném Sovětském svazu i v ostatních zemích východního bloku začala měnit a uvolňovat pod „tlakem" Gorbačovovy perestrojky. Stupňující se aktivita domácí opozice a disentu (zejména v období po Chartě 77) a tomu odpovídající odezva ze zahraničí vyvolala i náležitou reakci v podobě nové úpravy „speciálního" zpravodajství:

[49] *Pamětní tisk pro účastníky slavnostního shromáždění.* Praha: ČTK, 1973, str. 15-16
[50] Tuto informaci uvedl bývalý pracovník a později také šéfredaktor Dokumentační redakce ČTK Pavel Hanuš; citováno podle: ŽDIMERA, Jan. *Neveřejné zpravodajství České tiskové kanceláře.* (diplomová práce FSV UK). Praha, 2002
[51] Podle: RICHTER, Jaroslav et al. *ČTK včera, dnes a zítra.* Praha: ČTK, 1998

V roce 1981 vyšel aktualizovaný *Organizační řád ČTK*, který nově rozděloval produkci Mezinárodní redakce ČTK[52] do čtyř skupin. Kromě běžného zpravodajství, které mělo být určeno ke zveřejnění ve sdělovacích prostředcích, vydávala ČTK na základě informací západních agentur a tisku také tři skupiny „speciálního" zpravodajství pro vyčleněný okruh odběratelů. Do běžného servisu pro veřejnost se tyto informace samozřejmě nedostávaly. Tato praxe, jejíž počátky sahaly až do 50. let, skončila po listopadu 1989.[53]

Poslední výměnu vedení v ČTK před listopadem 1989 dokumentuje zpráva agentury Reuters z 1. března 1989, která se shodou okolností také zařadila mezi „speciální" finformace. Text s titulkem *Dva zastánci tvrdé linie odstupují z funkcí* hovoří o odstoupení předsedy Svazu československých spisovatelů Jana Kozáka a ředitele ČTK Otakara Svěrčiny - ze zdravotních důvodů. Kozáka vystřídal básník Válek, Svěrčinu Otto Čmolík - dosavadní vedoucí oddělení hromadných sdělovacích prostředků na ÚV KSČ.

II.2. LEGISLATIVNÍ VYMEZENÍ ČTK

Přestože Česká tisková kancelář oslavila v roce 1998 osmdesáté výročí[54] své existence, oficiálních dokumentů vztahujících se k její činnosti a tuto činnost vymezujících není k dispozici mnoho.

Skutečnost, že neexistují (nebo alespoň doposud nejsou známy) žádné dokumenty zakládající Československou tiskovou kancelář, vysvětluje bývalý šéfredaktor Dokumentační redakce ČTK Pavel Hanuš tím, že ČTK jakožto tisková agentura Československé republiky nebyla de facto nově založena, nýbrž pouze navázala na činnost svých „předchůdkyň", fungujících v exilu během I. světové války (viz kapitola II.1).

[52] Tehdejší oficiální označení zahraniční redakce
[53] Podle: RICHTER, Jaroslav et al. *ČTK včera, dnes a zítra*. Praha: ČTK, 1998
[54] Při této příležitosti také vyšla publikace autorského kolektivu kolem Jaroslava Richtera (RICHTER, Jaroslav et al. *ČTK včera, dnes a zítra*. Praha: ČTK, 1998)

Statut ani organizační řád ČTK dlouhou dobu vůbec neměla a první pokusy o jejich vypracování jsou z r. 1949 a 1952. Pravděpodobně úplně prvním dokumentem, který nějakým způsobem vymezuje působení ČTK, je zákon č. 404 ze dne 18. prosince 1922. K tomuto zákonu bylo vydáno vládní nařízení čís. 206 ze dne 25. září 1924, v němž se teprve ČTK uvádí mezi podniky spravovanými podle zásad obchodního hospodaření.

Tento zákon ovšem vymezuje působnost agentury pouze z hospodářského hlediska, ale neupravuje nijak její činnost ani závazky vůči státu.[55]

[55] VOREL, Bedřich. *ČTK - Historie.*

III. OBRAZOVÉ ZPRAVODAJSTVÍ ČESKOSLOVENSKÉ TISKOVÉ KANCELÁŘE

Během osmdesátileté historie ČTK, z níž po více než polovinu ji ovládaly totalitní režimy, se ani obrazové zpravodajství nevyhnulo praktikám mocenské manipulace. Oproti slovnímu zpravodajství se to však odehrávalo poněkud odlišným způsobem, přestože základní princip selekce byl v obou složkách agenturní produkce uplatňován shodně. Hlavní rozdíly byly tyto:

Především: zatímco ve slovním zpravodajství se třídily informace aktuální, selekce fotografií se uplatňovala takříkajíc proti proudu času - jednalo se převážně o zákroky v archivu. (Oba totalitní režimy - nacistický i komunistický, které obrazový fond ČTK nějakým způsobem manipulovaly pro svou potřebu, měly samozřejmě své metody i na přizpůsobení aktuálního fotozpravodajství).

Druhý podstatný rozdíl spočíval v tom, že oproti slovnímu zpravodajství, kde se „speciální" sekce týkala informací ze zahraničí, u fotografií šlo v naprosté většině případů o materiál domácí.[1]

Hlavní rozdíl je ovšem v tom, čemu měla selekce informací sloužit. Jestliže se „modré" slovní zpravodajství oddělovalo proto, aby „mocní" věděli víc než ostatní a vytvářelo tak určitou informační nadvládu, separované fotografie měly jiný, ještě smutnější osud: hlavní význam těchto snímků spočíval v zamlčování jejich existence a z toho vyplývajícího předstírání, že všechno je trochu jinak – zachycené události že se nestaly a zobrazení lidé že vůbec nežili.

Nacisté i komunisté, tak jak v agentuře uplatňovali svou informační politiku, v souladu se svými zájmy a strategií v podstatě praktikovali známou lidovou moudrost „sejde s očí, sejde z mysli". Autoři retrospektivní výstavy *Zakázané dějiny* [2] shrnuli rozsah pozoruhodné fotografické kolekce, která „díky" tomu vznikla, následujícím konstatováním:

Nakonec jsme při systematické probírce stovek archivních zásuvek napěchovaných starými i novějšími negativy dospěli k pozoruhodnému poznání, že

[1] Kuriozitou je případ fotografií z Podkarpatské Rusi - snímky, které za první republiky vznikly jako obrázky z domova, se po násilném odtržení tohoto území od Československa staly de facto fotografiemi ze zahraničí.

[2] Výstava se konala ve dnech 1. října až 15. listopadu 1998 v pražské galerii Ambit

soubor fotografií zakázaných či účelově zmanipulovaných vlastně dosti celistvě mapuje hlavní dějinné proudy v historii naší země.[3]

Příjemným překvapením pro ně pak bylo zjištění, že přísně utajované fotografie a jejich negativy vůbec existují - že je ani jeden z režimů, proslulých mimo jiné důslednou likvidací protivníků, prostě nenechal zničit.

III.1. Počátky obrazového zpravodajství ČTK

Obrazové zpravodajství se stalo součástí zpravodajského servisu pod značkou ČTK ve dvacátých letech dvacátého století - přesnější určení vzniku této sekce v agentuře komplikuje nedostatek historických pramenů.

Vydání listu Večerní Tribuna z 18. prosince 1923 přineslo zmínku o distribuci obrázků zákazníkům ČTK, která je pravděpodobně úplně první informací svého druhu. Dalším dokladem o počátcích obrazového zpravodajství je písemný záznam v protokolu pobočky ČTK pro Podkarpatskou Rus v Užhorodě datovaný 23. srpna 1924. Údaj o odeslání osmi fotografií zákazníkům potvrzuje, že agentura už tehdy distribuovala obrázky po celém území Československé republiky.[4]

Ve druhé polovině 20. let zásobovala pražskou centrálu agentury vlastním obrazovým zpravodajstvím kompletní „venkovská" síť jejích odboček. V roce 1929 vznikla v rámci ČTK dvě oddělení: oddělení pro zpravodajství obrázkové, které mělo na starosti distribuci štočků, celonů a fotografií, a oddělení fotografické, které se věnovalo reportážní a ateliérové fotografii.[5]

---

[3] ŘEHÁKOVÁ, Hana; VESELÝ, Dušan. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK.* Praha: X-egem, 1999. str. 8

[4] RICIITER, Jaroslav & kolektiv. *ČTK včera, dnes a zítra.* Praha: ČTK, 1998

[5] RICHTER, Jaroslav & kolektiv. *ČTK včera, dnes a zítra.* Praha: ČTK, 1998

Historie ČTK z roku 1973 uvádí, že podle pamětníků Josefa Muchy a Jiřího Rubliče vzniklo obrázkové oddělení sloučením tzv. hradního archivu (obsahoval portréty prezidenta republiky T. G. Masaryka a snímky mající s prezidentem nějakou souvislost, které pořizoval a archivoval akademický malíř Jano Šrámek - od roku 1919 osobní fotograf TGM, posléze vedoucí fotografického oddělení ČTK) s tzv. matriční službou ČTK. Tato služba prodávala od roku 1930 ústředním a krajským listům tiskařské štočky, jež byly později nahrazeny tzv. celony (matrice vyražené do umělé hmoty). Obrázkové oddělení bylo vedeno Artušem Černíkem jako živnostenská provozovna (živnostenským zástupcem byl akademický malíř Kamil Zvelebil).[6]

Právě Artuš Černík - literární, výtvarný a divadelní kritik, spoluzakladatel uměleckého spolku Devětsil a člověk s mimořádným kulturním rozhledem - má nemalou zásluhu na tom, jak bohatý je dnes fotografický archiv ČTK.

Do agentury nastoupil v roce 1926 v podstatě z nouze, když v Brně přestala Devětsilu vycházet kulturní revue Pásmo, kterou redigoval společně s Františkem Halasem a Bedřichem Václavkem. V novém zaměstnání uplatnil Černík své organizátorské schopnosti i množství kontaktů v zahraničí a především položil základy dnešní podoby obrazového archivu. Zařazoval do něj tehdy zejména reprodukce z domácích a zahraničních časopisů, portrétní snímky soudobých i historických osobností z kultury i politiky a později také práce fotografů a spolupracovníků agentury. Za jeho působení také ČTK navázala spolupráci s americkou fotoagenturou KEYSTONE, která dodávala většinu obrazového zpravodajství ze zahraničí.[7]

Od konce dvacátých let, kdy fotografie zažívala veliký rozmach na stránkách mnoha bohatě ilustrovaných časopisů (roku 1926 například vznikl *Pestrý týden*), bylo redakcím třeba dodávat nejen čím dál větší množství fotografií, ale také čím dále rychleji. Artuš Černík díky svým zkušenostem z redakční práce v revui Pásmo tyto potřeby nejen chápal, ale snažil se jim vyjít

[6] PEŠAN, František. *Historie ČTK*. Praha: ČTK, 1973
[7] ŘEHÁKOVÁ, Hana; AUGUSTA, Pavel et al. *Listování stoletím: Kronika českých zemí ve fotografii 1901-2000*. Praha: P.S. Leader, 2001

maximálně vstříc. Od roku 1929 tak agenturní prodavači obcházeli s novými snímky redakce až šestkrát za den.[8]

Snaha maximálně vyhovět redakcím souvisela samozřejmě i s konkurencí: s ČTK počátkem třicátých let na poli obrazového zpravodajství soupeřily ještě další dvě agentury - Centropress[9] (Foto Ceps) a Photo Press Service, agentura založená Pavlem Altschulem[10], Františkem Illkem[11] a Alexandrem Paulem[12]. Jak dokládá dobový tisk, probíhal tehdy konkurenční boj nejen mezi agenturami navzájem, ale - jak dokládá úryvek z časopisu *Pestrý týden* z roku 1933 - i mezi agenturními a ostatními fotografy:

Fotografický závod (...) má zásadního a nebezpečného konkurenta: obrazovou tiskovou agenturu. (...) Rychlost a pohotovost nabídky je tu činitelem mnohem více rozhodujícím, než fotografická kvalita snímku. Jest pravda, že kvalitní fotograf s hlediska technického vyhotoví snímek zpravidla lépe, než jaký nabídnou agentury, o jejichž materiálu jest až příliš dobře známo, že bývá někdy paskvilem i průměrných fotografií. Nikoli po absolutně dokonalém, nýbrž po rychle dodaném snímku jest poptávka...[13]

Tak jako v historii slovního zpravodajství, existují i v obrazové sekci určité doklady toho, že ani v demokratických poměrech první republiky nefungovala ČTK zcela nezávisle na úřadech a státních institucích:

V knize vzkazů fotoreportérů ČTK lze objevil zápis s datem 30. prosince 1938, který fotoreportérům klade na srdce, aby se při fotografování nástupních audiencí a jiných reprezentačních příležitostí vyvarovali *„technických a estetických chyb, jako se stalo na přiloženém snímku, kde fotograf ponechal jako střed snímku prázdnou židli a snímek provedl tak, že president republiky je na obrázku v pozadí a značně menší nežli nový vyslanec. (...) Kdyby se měl podobný*

[8] ŘEHÁKOVÁ, Hana; AUGUSTA, Pavel et al. *Listování stoletím: Kronika českých zemí ve fotografii 1901-2000*. Praha: P.S. Leader, 2001
[9] Polooficiální agentura nepřímo podléhající ministerstvu zahraničí a později tiskovému odboru ministerské rady
[10] Český fotograf (1900-1944)
[11] Český fotograf (1904-1969)
[12] Český fotograf (1907-1981)
[13] ŘEIIÁKOVÁ, Iiana; AUGUSTA, Pavel et al. *Listování stoletím: Kronika českých zemí ve fotografii 1901-2000*. Praha: P.S. Leader, 2001. str. 221

případ opakovat, byla by nucená ČTK na přání Kanceláře rep. uzavříti smlouvu s některým pražským ateliérem, který by za ČTK podle jejich disposic podobné repre. snímky pro kancelář pr. r. a tisk zhotovil."[14]

To lze ovšem chápat spíše jako snahu o optimální prezentaci prezidenta, než jako nějaké nepřípustné vměšování nebo ovlivňování. Podobných případů bychom i v pozdější historii našli více. Systematickou cenzurou fotografií se ovšem začaly zabývat až totalitní režimy.[15]

III.2. Nacistická cenzura fotografií v ČTK

Z roku 1938 se písemné záznamy o případných cenzurních zásazích v ČTK nedochovaly. Doklady o zavedení soustavné cenzury fotografického zpravodajství ČTK se poprvé objevují až v březnu 1939, kdy se fotooddělení ČTK sloučilo s konkurenční agenturou Centropress. Archiv i fotoredakce se odstěhovaly z budovy ČTK, díky čemuž archiv do dneška existuje. Nebýt toho, potkala by ho pravděpodobně stejná zkáza jako archiv slovní. (viz kapitola II.)

Agenturní fotografové se stali „obrazovými zpravodaji", jejichž povinností bylo s páskou s nápisem „bildberichter" na rukávu fotografovat všude tam, kde ostatní nesměli. Vznikly tak tisíce snímků mapujících protektorátní realitu ve všech jejích podobách - portréty osobností, činnost okupantů i kolaborantů či záběry obyčejného života obyčejných lidí. Tyto snímky jsou dnes důležitým historickým pramenem, z něhož často čerpají historici a novináři z domova i ze zahraničí.[16]

Prvním zákrokem německé cenzury byla selekce snímků z příjezdu německých okupačních vojsk do Prahy. Povoleny byly jen ty, na nichž hajlující Pražané zdraví své budoucí „ochránce". Naopak snímek, jenž zobrazuje jiné Pražany, zlostně hrozící zaťatými pěstmi přijíždějícím okupantům a stěží

[14] ŘEHÁKOVÁ, Hana; VESELÝ, Dušan. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK.* Praha: X-egem, 1999. str. 178
[15] ŘEHÁKOVÁ, Hana; VESELÝ, Dušan. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK.* Praha: X-egem, 1999.
[16] ŘEHÁKOVÁ, Hana; AUGUSTA, Pavel et al. *Listování stoletím: Kronika českých zemí ve fotografii 1901- 2000.* Praha: P.S. Leader, 2001.

potlačující zoufalství a ponížení, povolen nebyl. Autorství této fotografie je do dneška nejasné.

„Ve hře jsou dva autoři, a to Josef Mucha a Josef Novák. Ani u jednoho z těchto dvou však nelze podle dostupných pramenů s jistotou určit nebo vyloučit autorství.

Základní potíž je v tom, že právě v období, které je středem našeho zájmu, se autorství u fotoreportáží ČTK neuvádělo. Proč tomu tak bylo, není zcela jasné, ale agenturní praxe ukazuje, že se tak dělo i v jiných obdobích a mělo to vždy své zdůvodnění, byť mnohdy pochybné. Někdy tomu tak bylo proto, že skutečně nebylo zcela jasné, kdo je autorem, protože jednu akci zpravodajsky krylo více fotoreportérů najednou, jindy to byly důvody občanské ochrany autora anebo těžko omluvitelná přezíravost k autorství jako takovému.

V ‚popisové knize', kam se kontinuálně zapisovaly pořízené fotoreportáže a kde každé fotoreportáži bylo přiřazeno archivní číslo, je patrné, že sledovaná fotoreportáž (archivní číslo 51.626) byla řádně zapsána 15.března a nebyla nijak dodatečně vpisována či jinak s ní nakládáno. Zároveň však jiné písemné dokumenty, například ‚kniha vzkazů', nenasvědčují, že by byl v ČTK v té době zaměstnán Josef Novák. Na rozdíl od něj ale Josef Mucha byl v té době evidentně zaměstnancem ČTK. Celou záležitost autorství zamlžuje nejistota kolem data, kdy byla obrazová redakce ČTK spojena s tehdejším Centropressem, agenturou ČTK do té doby konkurenční. S největší pravděpodobností k tomu došlo až po 15.březnu, protože ‚kniha vzkazů' žádné stěhování až do posledních březnových dnů nezaznamenává. A zaměstnancem Centropressu byl Josef Novák. Zda nedošlo k nějakému neformálnímu propojení obrazové redakce ČTK a Centropressu už před 15.březnem, není v námi momentálně přístupných pramenech patrné. Pokud by tomu tak bylo, pak by bylo autorství Josefa Nováka možné. Znovu však opakuji, že pro to není žádný důkaz“.[17] Mimochodem je to jeden z nejslavnějších záběrů v archivu ČTK). (viz Příloha).

S okamžitou platností byl uvalen zákaz publikace na všechny snímky z první republiky. Lidem se nesměly připomínat význačné osobnosti - Masaryk, Beneš, Štefánik - ani běžný život v první demokratické vlasti. Týkalo se to i důležitých momentů z národní historie, které dokazovaly, že boj se zbraní v ruce nebyl zdejším lidem cizí - pod „zámkem“ zmizely snímky československých legionářů v Rusku, Francii i Itálii, stejně tak jako záběry z mobilizace roku 1938. Nesměly se uvolňovat ani snímky nepohodlných osob z kulturní oblasti - Jana Wericha, bratří Čapků nebo třeba německého spisovatele Thomase Manna, který před Hitlerem odešel právě do Československa. V protektorátním tisku se též

[17] Zdroj: Dušan Veselý, šéfredaktor Úseku obrazového zpravodajství ČTK.
Odpověď na dotaz, Praha 2007

nesměly objevit záběry z Podkarpatské Rusi, která byla tou dobou formální součástí Maďarska.[18]

Snímky se tehdy archivovaly tak, že každá fotoreportáž, ať už od vlastního reportéra ČTK nebo ze zahraničí, byla očíslována a zapsána do linkované knihy. Podle toho lze také dodnes dohledat, které snímky či reportáže byly dodatečně zabaveny a které „jenom" zakázány.

Přísná cenzura fotografií byla spolu s dalšími opatřeními a zákazy nastolena spolu se zřízením Ústředí tiskové služby při tiskovém odboru ministerské rady 17. března 1939. Od té doby se v archivních zápisech začaly objevovat poznámky *nepovoleno*, *nepoužívat* či *nepropuštěno cenzurou*. Z opatrnosti byly prý cenzuře předkládány i zcela nevinné reportáže, jako například snímky ze ZOO v Praze.[19]

Záznamy cenzurních zásahů se v archivních knihách přestaly objevovat po vypuknutí II. světové války 1. září 1939 a 17. září téhož roku začala platit nová, tajná směrnice pro veškerý protektorátní tisk s titulem *Souborný přehled pokynů pro tiskovou přehlídku*. Cenzura ovšem byla, a to ve všech svých podobách - předběžná, průběžná i následná. Existovaly také tajné pokyny pro šéfredaktory, co psát a co nepsat, co fotografovat a co nikoliv. Důsledkem obav z postihů byl vznik autocenzury.

Jediným důkazem o přísné cenzuře fotografií v ČTK jsou razítka na zadních stranách starých fotografií - v prvních měsících okupace česká, později dvojjazyčná a na sklonku války často již jen německá.

Zajímavou skutečností je, že agentura, která tehdy zaměstnávala několik vlastních fotoreportérů, nedodávala často i několik dní kromě válečného obrazového zpravodajství přebíraného z Německa žádnou vlastní produkci. V posledních několika měsících války už se kromě zaznamenávání aktivit nacistů či prominentních kolaborantů žádné původní reportáže ani nepořizovaly.[20]

---

[18] ŘEHÁKOVÁ, Hana; VESELÝ, Dušan. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK.* Praha: X-egem, 1999

[19] ŘEHÁKOVÁ, Hana; VESELÝ, Dušan. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK.* Praha: X-egem, 1999

[20] ŘEHÁKOVÁ, Hana; VESELÝ, Dušan. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK.* Praha: X-egem, 1999

Reprodukce snímků německých válečných fotografů z front a bojišť II. světové války, které ČTK dostávala z Berlína pro potřeby veškerého protektorátního tisku, jsou dnes poměrně vzácné. Jejich originální negativy byly totiž z velké části zničeny při bombardování německých archivů na sklonku války.[21]

Dalším cenným přírůstkem, který fotoarchiv ČTK získal za protektorátu - v roce 1940, jsou dva tisíce kopií negativů, které byly pořízeny z originálů ateliéru Františka Drtikola. Většinou se jedná o nedatované portrétní snímky známých osobností. Vedle nich jsou to ovšem třeba i původní kontakty 6x6 z Drtikolova proslulého cyklu *Z dvorků a dvorečků staré Prahy* a fotografie z příbramským a kladenských dolů. Tajemstvím zůstává jen to, kdo koupi vzácných negativů zprostředkoval: zda sám Artuš Černík, nebo fotoreportér ČTK Jiří Rublič, který se u Františka Drtikola vyučil.[22]

Celkem lze říci, že za šest let okupace archiv neutrpěl žádné ztráty, jeho celistvost zůstala zachovaná a jeho cena nesmírně vzrostla.[23]

[21] ŘEHÁKOVÁ, Hana; AUGUSTA, Pavel et al. *Listování stoletím: Kronika českých zemí ve fotografii 1901- 2000*. Praha: P.S. Leader, 2001.
[22] ŘEHÁKOVÁ, Hana; AUGUSTA, Pavel et al. *Listování stoletím: Kronika českých zemí ve fotografii 1901- 2000*. Praha: P.S. Leader, 2001.
[23] ŘEHÁKOVÁ, Hana; AUGUSTA, Pavel et al. *Listování stoletím: Kronika českých zemí ve fotografii 1901- 2000*. Praha: P.S. Leader, 2001, str. 223

III.3. Komunistická cenzura fotografií ČTK

S válkou v roce 1945 skončila i protektorátní německá cenzura. Vyhráno ovšem nebylo - nacistický režim byl zanedlouho vystřídán jiným, který se v mnoha ohledech svému „předchůdci" až nebezpečně podobal:

Agentura se dostala z přímého područí nacistů, jako byl Wolfgang Wolfram von Wolmar se svou skupinou pro tisk (Gruppe Presse), a kolaborantů typu Emanuela Moravce rovnou pod kuratelu komunistického ideologa Václava Kopeckého a jemu svěřeného ministerstva informací. Byl to on, kdo rozhodoval o kádrové politice v agentuře a staral se o to, aby ještě dávno před osudovým rokem 1948 sloužila ČTK tomu, čemu on říkal „zájmy lidu".[24]

Podle představ tiskového odboru ministerstva informací (známý pod zkratkou TOMI) měla ČTK plnit důležitý úkol - být vedle československého rozhlasu jedním z hlavních prostředků k vytváření a ovlivňování veřejného mínění. To tehdy mimo jiného komplikovalo „špatné" obsazení vedoucích míst v agentuře - v některých odděleních totiž nebyl ani jeden člen KSČ. Hned po únoru 1948 byli proto nepohodlní „jinostraníci" odstraněni a na jejich místa dosedli loajální straníci.[25]

Tak jako ve slovním zpravodajství, kde se barevně odlišovaly veřejné a tajné zprávy, zavedla komunistická cenzura speciální členění i v obrazové sekci. Na nepovolované či nějakým způsobem nepřístupné snímky byla uvalena tzv. klauzura. Červená klauzura znamenala totální zákaz publikace dotčené fotografie. V některých případech se jeho závažnost ještě podtrhovala přívlastkem *přísná*. Výjimku mohla schválit pouze „vyšší místa". Vedle nejpřísnější existovala ještě mírnější klauzura modrá. O uvolnění takto označených snímků mohl rozhodovat šéfredaktor. Systém fungoval až do roku 1953, kdy vznikl specializovaný cenzurní úřad - Hlavní správa tiskového dohledu (HSTD) - jehož úředníci - „plnomocníci"

[24] ŘEHÁKOVÁ, Hana; VESELÝ, Dušan. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK.* Praha: X-egem, 1999, str. 184
[25] ŘEHÁKOVÁ, Hana; VESELÝ, Dušan. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK.* Praha: X-egem, 1999

obsadili redakce československých sdělovacích prostředků. Bez jejich souhlasu nesměla být vydána ani jedna jediná zpráva či fotografie.[26]

Ve fotoarchivu ČTK ovšem směřovala aktivita plnomocníků od roku 1953 nejen „kupředu" ale i nazpět - byla totiž nařízena prověrka jeho fondů. Referuje o tom *Denní zpráva č. 21* [27] z 31. prosince 1953, označená jako „tajná":

Plnomocníci HSTD začali v prosinci 1953 též s kontrolou různých oficielních a dokumentárních snímků, které jsou dodávány fotoarchivem ČTK jak různým redakcím a institucím, tak i každému jednotlivci. Ve fotoarchivu je kolem jednoho milionu negativů z doby prvé republiky, okupace i z doby po roce 1945. Stanovisko k fotografiím před rokem 1945 jest jasné, domníváme se však, že by mělo být zaujato i stanovisko k prodeji, rozšiřování a zveřejňování fotografií na příklad: bývalého předsedy NS Dr. Johna (velmi často se soudruhy Gottwaldem a Zápotockým), bývalého ministra národní obrany L. Svobody, bývalého ministra Raise a řady dalších veřejných pracovníků, kteří odešli z vysokých funkcí.

Prosím soudruha ministra[28] *o radu, jak v této věci nadále postupovat*

Dr. Kohout[29]

vedoucí Hlavní správy tiskového dohledu

Konstatování, že stanovisko k fotografiím před rokem 1945 *„jest jasné"* znamenalo, že napříště byly z archivu ČTK uvolňovány pro publikaci pouze takové snímky, které předmnichovskou republiku představovaly v rámci komunistické interpretace tohoto období - tedy maximálně negativním způsobem: patřily sem záběry z let hospodářské krize, snímky nezaměstnaných a podobně.[30]

---

[26] ŘEHÁKOVÁ, Hana; VESELÝ, Dušan. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK.* Praha: X-egem, 1999

[27] ŘEHÁKOVÁ, Hana; VESELÝ, Dušan. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK.* Praha: X-egem, 1999, str. 196

[28] Ministrem vnitra, jemuž byla zpráva adresována, byl tehdy Rudolf Barák. Zda vymyslel retušování „politicky nevhodných" osob on nebo podepsaný dr. Kohout se nepodařilo zjistit. Jisté ovšem je, že když se kola dějin pootočila, soudruh Barák se znelíbil a byl zatčen, zmizel z některých fotografií i on. (Podle: ŘEHÁKOVÁ, Hana; VESELÝ, Dušan. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK.* Praha: X-egem, 1999)

[29] Dr. František Kohout byl v letech 1961-62 ředitelem ČTK

[30] ŘEHÁKOVÁ, Hana; VESELÝ, Dušan. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK.* Praha: X-egem, 1999

Ještě mnohem zajímavější závěr vyplynul z žádosti o zaujetí stanoviska k osobnostem, které z nějakého důvodu přestaly být „vhodné", ale na mnoha společných snímcích figurovaly s osobami „vhodnými". Objevila se nová technika manipulace dějin - politické retuše. „Nevhodné" osoby z fotografií zkrátka zmizely:

Příkladem může být třeba fotografie Klementa Gottwalda z února 1948, odkud byl odretušován ministr zahraničních věcí Vlado Clementis, odsouzený ve vykonstruovaném politickém procesu s Rudolfem Slánským a v roce 1952 popravený, a fotograf Karel Hájek (ten snad jen proto, že na fotografii „překážel"). Neretušovaný originál byl co nejpřísněji tajen a když byl Clementis po jedenácti letech rehabilitován, ocitla se v klauzuře naopak retušovaná verze snímku (viz Příloha).

Další podobný případ manipulace fotografií popisuje ve své knize o cenzuře Dušan Tomášek:

Ukázkovým symbolem této cenzurní kamufláže se stal snímek partyzánského štábu z počátku listopadu 1944 v Nízkých Tatrách. Z původních osmi postav tam zbylo šest - jako první byl „vygumován" velitel paradesantní brigády Vladimír Přikryl, brzo po něm politický komisař štábu Rudolf Slánský. Aby nevznikly trapné mezery, přimaloval retušér místo zmizelého na pozadí smrček, nebo skupinku znovu sestavil podle návodu škatulata hejbejte se - kapitánu Gajdošovi například upravil nohy tak, aby si nešlapal na palce, ale stál „hrdě rozkročen", partyzánu Tvarožkovi domaloval plášť, Jana Švermu narovnal a „povytáhl" mu boty ze sněhu, velitele průzkumu Pavla Marcellyho posunul asi o metr doleva atd. Nakonec upadl v SSSR dočasně v nemilost i sovětský partyzánský velitel Asmolov, a snímek musel být založen ad acta, protože štáb bez svého generála (...) by už nebyl štábem.[31]

Úpravy se tehdy prováděly technikou americké retuše pomocí šablon a stříkací pistole, případně s retušovacími štětci a nůžkami. Zdlouhavá a namáhavá

[31] TOMÁŠEK, Dušan: *Pozor, cenzurováno! aneb Ze života soudružky cenzury*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství MV ČR, 1994, str. 25

práce retušéra se ovšem v některých případech dala poměrně snadno obejít - stačilo udělat vhodný výřez. Takto na jedné z archivních fotografií zmizel prázdný půllitr ze stolu před Klementem Gottwaldem a na jiné zase dům s nápisem Pohřební služba za zády pochodujících milicionářů.

Po krátkém období nadějí a optimismu konce 60. let, kdy cenzura neexistovala (viz kapitola II.) a kdy se také poprvé na veřejnosti objevily informace o „retušování historie", se vše v rámci normalizace vrátilo téměř do původního stavu, kdy *„postupná konsolidace politické situace byla nutně provázena důsledným prosazováním marx-leninské linie i ve zpravodajství."*[32]

Už neexistovala cenzura zvenčí, ale pokračovala autocenzura - tak jako si dávali na ožehavá témata pozor redaktoři slovního zpravodajství, vyhýbali se jim i fotoreportéři. O nezávadnost denního obrazového zpravodajství tak bylo postaráno. Problémem a starostí nových vykladačů historie ovšem zůstával archiv:

Nevhodných či závadných lidí přibývalo ze dne na den. Byli totiž vyhazováni ze zaměstnání, odstraňováni z funkcí, opouštěli republiku. Ale i oni byli na snímcích, které měly nespornou historickou cenu. Politické retuše byly v té době už natolik zdiskreditované, že jejich provádění nikdo nevyžadoval. Takže se klauzurovalo. (...) Ke každému zásahu musel být vypracován záznam na formuláři, kde byly uvedeny kromě názvu reportáže i důvody jejich zákazu:

Název reportáže: *Čtvrtý den zasedání IX. sjezdu KSČ (z roku 1949)*
důvod: *V. Kopecký*

Název reportáže: *Mistrovství světa v hokeji 1969*
důvod: *nevhodné osoby (Nedomanský, Farda), nevhodné nápisy*

Název reportáže: *Soutěž zpěváků „Zlatý slavík"*
důvod: *M. Kubišová*

---

[32] ŘEHÁKOVÁ, Hana; VESELÝ, Dušan. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK.* Praha: X-egem, 1999, str. 197

Název reportáže: *Pohřeb J. Trnky*
důvod: *nevhodná osoba (J. Werich)*[33]

V různém stupni zákazu - v modré nebo červené klauzuře - se během komunistické éry ocitlo nepřeberné množství snímků, z nichž mnohé vadily už nacistům:

Byla to předmnichovská republika včetně mnoha osobností politického, kulturního i veřejného života, vadily fotky soukromých obchodů, výletního parníku na Vltavě, záběr z pražské burzy či reklama na „baťovky" (viz Příloha).

Byli to legionáři - ať už z kterékoliv fronty, byla to Podkarpatská Rus (komunisté nechtěli připomínat kus území, o něž připravil poválečné Československo Sovětský svaz).

Svébytnou kapitolu zatajování historických skutečností pak započali představitelé nové moci například zakazováním snímků vlasovců v Praze, amerických vojáků v Plzni či generála Pattona na Pražském hradě (viz Příloha), aby tak potlačováním pravdy podpírali usilovně budovaný mýtus o výlučné úloze Rudé armády při osvobození Československa.

Režim se soustředil na zdůrazňování role komunistické strany v protinacistickém odboji, takže fotografie dokumentující činnost západního odboje byly cenzurou zakázány, v určitých letech jmenovitě. Zapovězené bylo taktéž zveřejňování snímků ilustrujících kolaboraci - ať dobrovolnou, či terorem vynucenou - na černé listině se tak nespravedlivě ocitli například komik Vlasta Burian - dočasně, či herečka Adina Mandlová - napořád.

Některé fotografie - zejména z let 1948-68 - byly nejprve oficiálně povoleny a teprve posléze zakázány. Patří mezi ně například snímek z 12.3.1948, zobrazující Jana Masaryka v rakvi s kytičkou sněženek u pravého spánku, který vydala ČTK před jeho pohřbem. Nedlouho poté byl však z *příkazu „příslušných míst (...) bez udání důvodů stažen a jeho zveřejňování zakázáno."*[34]

---

[33] ŘEHÁKOVÁ, Hana; VESELÝ, Dušan. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK.* Praha: X-egem, 1999, str. 197
[34] ŘEHÁKOVÁ, Hana; VESELÝ, Dušan. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK.* Praha: X-egem, 1999, str. 130

Podobného osudu se dočkaly i snímky z pohřbu dr. Edvarda Beneše 8. září 1948, kdy trasu pohřebního průvodu lemovaly namísto původně plánovaného špalíru sokolů „řetězy" milicionářů (viz Příloha), záběry z politických procesů s Miladou Horákovou z roku 1950 a s Rudolfem Slánským z roku 1952, jakož i portréty prokurátora JUDr. Josefa Urválka, který se v těchto procesech stal hlavní postavou na straně obžaloby. Do stejné kategorie spadají i snímky ze stavby (léta 1953-55) a posléze odstřelu (říjen 1962) Stalinova pomníku.[35]

V letech sedmdesátých se jmenovitě zakazovaly především snímky z roku 1968 - majáles, plakáty vyjadřující podporu reformistům, improvizované pomníčky padlým (viz Příloha), rozstřílené a vypálené budovy apod., a z roku 1969 - snímek Jana Palacha na úmrtním loži 19. ledna 1969, davy čekající na rozloučení s Janem Palachem v Karolinu, snímky z „hokejového týdne" v březnu 1969[36] atd.[37]

Velmi speciální skupinu tvoří snímky, které lze shrnout pod označení „vhodné osoby na nevhodných záběrech" - patří sem proslulé uvítací polibky stranických a vládních představitelů socialistických zemí při státních návštěvách, různé zesměšňující pózy (viz Příloha) atp. - zkrátka takové situace, kde soudruzi vypadli ze „seriózní" a vážné úlohy, kterou měli představovat. V zájmu vylepšení image se například zpočátku jeho působení retušovala sovětskému vůdci Gorbačovovi pigmentová skvrna na temeni. S tímto směšným počínáním se „nezvykle brzy skončilo" , podle některých pramenů i proto, že se tak chtěli českoslovenští soudruzi pomstít muži, který odstartováním změn v SSSR otřásl jejich postavením.[38]

---

[35] ŘEHÁKOVÁ, Hana; VESELÝ, Dušan. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK.* Praha: X-egem, 1999

[36] Československý tým tehdy na mistrovství světa v ledním hokej porazil mužstvo Sovětského svazu, což bylo považováno za „odvetu" Sovětům za srpen 1968. Při bouřlivých oslavách vítězství byla v Praze na Václavském náměstí zdemolována kancelář sovětské letecké společnosti Aeroflot (podle některých údajů byla tato akce výsledkem policejní provokace).

[37] ŘEHÁKOVÁ, Hana; VESELÝ, Dušan. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK.* Praha: X-egem, 1999

[38] ŘEHÁKOVÁ, Hana; VESELÝ, Dušan. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK.* Praha: X-egem, 1999

Poslední kapitolu, která právem náleží do této „kroniky bílých míst", tvoří fotografie, které vůbec nevznikly. Třeba proto, že mnoho (především z dnešního pohledu) důležitých událostí oficiální agentura nefotografovala - některé fotografovat nesměla a jiné - ač to může být s podivem - „nechtěla":

Jestliže ještě 17. listopadu byla ve fotoservisu ČTK kdejaká podružná aktualita, ze střetu studentů s policisty na Národní třídě tam nebyla ani jediná fotografie. (...) Po zkušenostech z předchozích demonstrací, kde agenturní fotoreportéři sice fotili, ale z jejich filmů nebylo nic zařazeno do servisu, odmítli tentokrát vůbec na demonstraci jít[39]*. Sice je třeba ocenit jejich postoj, ale jeho důsledkem byla skutečnost, že z klíčové události není v agenturním archivu vlastní obrazový materiál.*[40]

[39] Podle Dušana Veselého, šéfredaktora Úseku obrazového zpravodajství ČTK, totiž občas i fotografové během demonstrací utržili nějakou ránu obuškem.
[40] ŘEHÁKOVÁ, Hana; VESELÝ, Dušan. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK.* Praha: X-egem, 1999, str. 208s

IV. SPONTÁNNÍ ZMĚNA ZPRAVODAJSTVÍ ČTK PO 17. LISTOPADU 1989

Není nikterak objevným konstatováním, že události, které těsně předcházely 17. listopadu 1989 a zejména pak ty další, které po tomto historickém datu následovaly, ovlivnily zásadním způsobem celou společnost a všechny její součásti, včetně médií.

Tato transformace - podle jedněch „sametová revoluce", podle jiných „změna společenského paradigmatu"[1] - se přirozeně neodehrála naráz, v jednom jediném „velkém třesku". Změny přicházely postupně, v podobě drobných událostí a téměř nepatrných jednotlivostí. Pro úspěšný přechod společnosti od totality k demokracii bylo velmi důležité, aby se ke každému - bez ohledu na to, zda žije v hlavním městě nebo v poslední zapomenuté vsi - dostávalo maximální množství kvalitních informací. Zde se naskytla jedinečná příležitost pro ČTK i ostatní média.

Formální a v legislativě zakotvená přeměna totalitních sdělovacích prostředků na otevřeně informující média demokratické společnosti se odehrála až později (takto pozvolna se ostatně vyvíjely i ostatní instituce), nicméně základy pro tento přerod byly položeny právě v listopadových dnech. V té době, kdy se dosavadní pravidla začala hroutit, nejvíce záleželo na ochotě, přesvědčení a často také na osobní odvaze jednotlivců ve sdělovacích prostředcích, zda začnou informace zpracovávat a zprostředkovávat skutečně objektivně a zda se takto „osvobozená" média stanou platformou pro diskusi o budoucím uspořádání československé společnosti. Jestliže média měla podstatný podíl na vytváření a udržování politické a společenské atmosféry předchozích desetiletí - ČTK mimo jiné i svým „dvoubarevným" zpravodajstvím - nyní dostala historickou příležitost tento svůj „hřích" odčinit.

Relativně rychlá proměna nastala v obrazovém zpravodajství ČTK: přestože, jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, 17. listopadu zůstali agenturní fotoreportéři „doma", další důležité akce už si nenechali ujít:

---

[1] Termín Jana Jiráka, který použil v předmluvě k McQuailově knize (McQUAIL, Dennis: *Úvod do teorie masové komunikace*. Přel. J. Jirák a M. Kabát. Praha: Portál, 1999)

Všechny velké manifestace a klíčové okamžiky tolik očekávaného společenského zvratu byly nejen nasnímány, ale i včas dodány tisku, byť ještě po mnohém dohadování se strážci rozplývajících se pořádků. Bylo příjemné zjištění, že naši agenturní fotoreportéři, do té doby sešněrovaní do bezduchých obrazových klišé, v nové situaci beze zbytku obstáli. A přitom bylo s kým srovnávat. Československo těch dnů bylo plné fotoreportérů nejvěhlasnějších agentur, novin a magazínů doslova z celého světa.[2]

[2] ŘEHÁKOVÁ, Hana; VESELÝ, Dušan. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK.* Praha: X-egem, 1999, str. 208

V. ZÁVĚR

Na základě shrnutí poznatků získaných ze základních podkladů, které byly inspirací pro tuto práci a stály na samém jejím počátku, a informací nově získaných a doplněných z dalších zdrojů, lze po jejich začlenění do vzájemných věcných a historických souvislostí dojít k tomuto závěru:

Můžeme považovat za potvrzené, že určitou neveřejnou složku, pro niž platil speciální režim distribuce, mělo v období před 17. listopadem 1989 jak obrazové, tak i slovní zpravodajství Československé tiskové kanceláře. Způsoby manipulace jednotlivých zpravodajských produktů agentury se v některých ohledech podobaly nebo byly dokonce stejné, v některých jiných detailech se naopak lišily. To záleželo nejen na tom, které části agenturní produkce se to týkalo, ale také na období, kdy se tak dělo, respektive na režimu, který tyto metody uplatňoval.

Základním shodným principem byl přístup k selekci určitých částí zpravodajství, ať už obrazového nebo slovního, na základě předpokladu, že jednorázové nebo opakované zveřejnění takových materiálů by mohlo nějakým způsobem zpochybnit nebo ohrozit to vidění světa a společnosti, které se v dané chvíli vládnoucí - a tím pádem i všechny prostředky použitelné k udržení své moci ovládající - režim snažil prosazovat.

Nejdéle agenturu ovládal režim komunistický, který vyvinul a také využíval široké spektrum manipulačních praktik:

U obrazového zpravodajství to spočívalo především v zákazech publikace, uvalených v podobě modrých a červených klauzur na některé fotografické snímky z archivních fondů ČTK a vedle toho i v cenzuře a ovlivňování aktuálního fotografického zpravodajství.

Ve zpravodajství slovním se kromě různých forem cenzury v jednotlivých letech uplatňovalo i oddělování určité části zpravodajství - téměř výhradně se jednalo o informace ze zahraničí - a jeho distribuci ve formě speciálních bulletinů pro speciální klienty.

Jistým paradoxem modrého zpravodajství je, že alespoň ta část z utajovaných informací, která se zachovala, může dnes posloužit dobré věci. Potvrzuje to vzpomínka bývalého šéfa dokumentační redakce Pavla Hanuše:

Když se Václav Havel stal na sklonku roku 1989 československým prezidentem a v ČTK vyvstala potřeba sestavit jeho oficiální životopis, podkladem k němu byly povětšinou právě „modráky", které se jeho osobě věnovaly v míře více než hojné, zatímco v „bílém" zpravodajství nebylo téměř nic, pomineme-li strohá fakta o proběhnuvších soudech a vyměřených trestech.

Asi největší prostor v tomto ohledu skýtají staré a nejstarší dějiny Československé tiskové kanceláře, jejichž osvětlení je problematické zejména z důvodu zásadní nedostatečnosti pramenů, z nichž mnoho s největší pravděpodobností skončilo v plamenech požáru, jenž budovu ČTK zachvátil během pražského povstání v květnu roku 1945.

Právě k těmto raným údobím se vztahují některé zajímavé, ale také ne až tak zcela překvapivé útržky informací, které naznačují, že ČTK nebyla vlastně nikdy v době od svého založení až do roku 1989 politicky nezávislá, ale že vždy čelila - a občas také podléhala - nějakým vnějším, nejčastěji politickým, tlakům.

VI. PŘÍLOHA – ke kapitole III.

I) zakázané fotografie

Ia - T.G.Masaryk s předsedou vlády A. Švehlou v Jindřichově Hradci, 1925.

Ib - Reklama na baťovky, 1937.

Ic - Pražané zlostně hrozí zaťatými pěstmi přijíždějícím okupantům, 1937.

Id - Americký generál George S. Patton na Pražském hradě, 27. července 1945.

Ie - Trasa smutečního průvodu Prahou při pohřbu prezidenta Edvarda Beneše, 8. září 1948.

If - Pomníček oběti okupace, 1968.

Ig - Policejní zásah vodním dělem proti účastníkům pokojné manifestace 28. října 1988 v Praze.

II) retušované fotografie

IIa - Klement Gottwald, Vlado Clementis a Karel Hájek - původní fotografie z února 1948

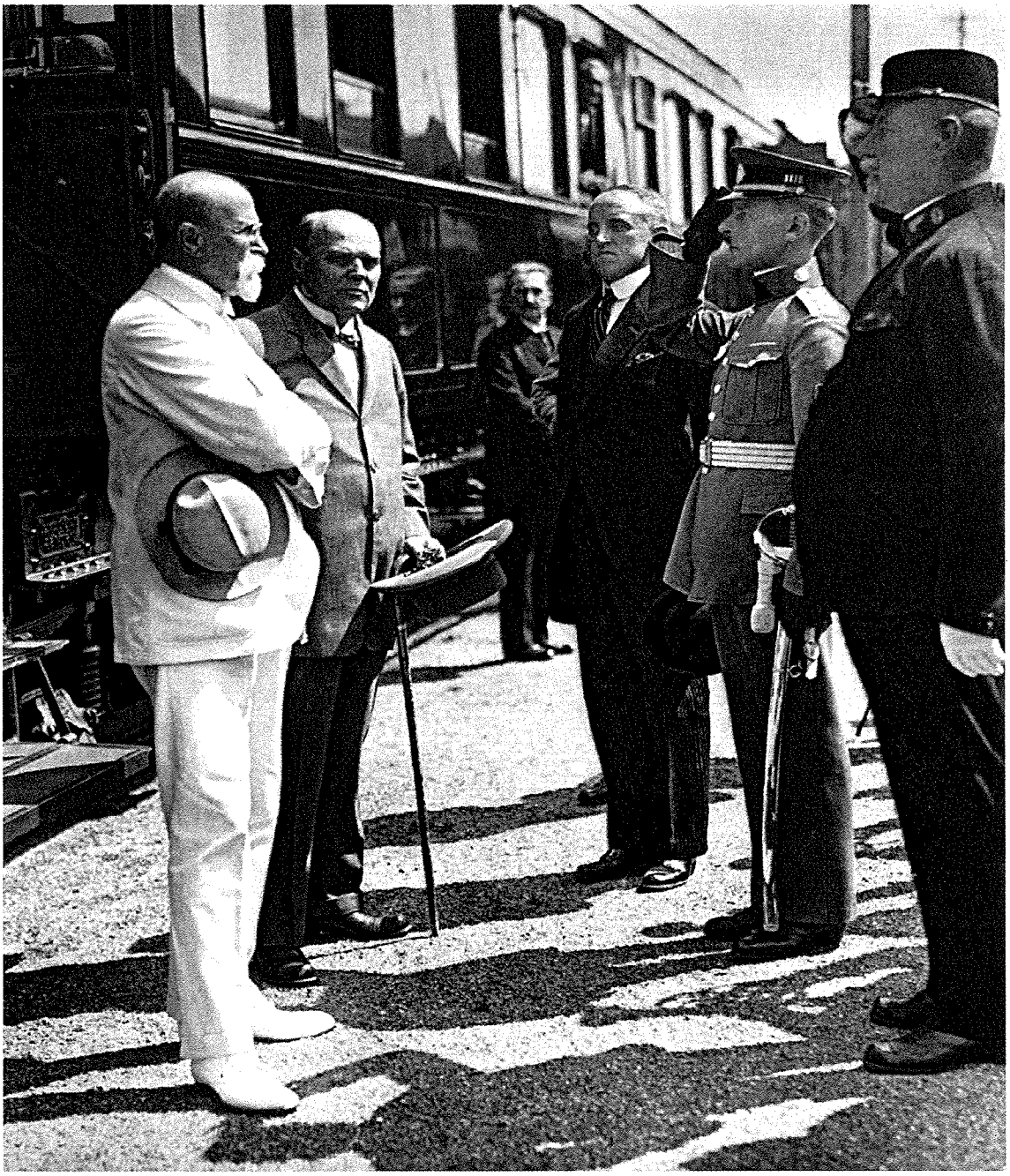
IIb - retušovaná verze

IIc - Antonín Novotný a Nikita S. Chruščov v bratrském objetí, v pozadí Vilém Barák

IId - retušovaná verze

III) „nevhodné záběry vhodných osob“

IIIa - Nikita S. Chruščov v Lánech, červenec 1957.

Ia - T. G. Masaryk s předsedou vlády A. Švehlou v Jindřichově Hradci, 1925.

Ib - Reklama na baťovky, 1937.

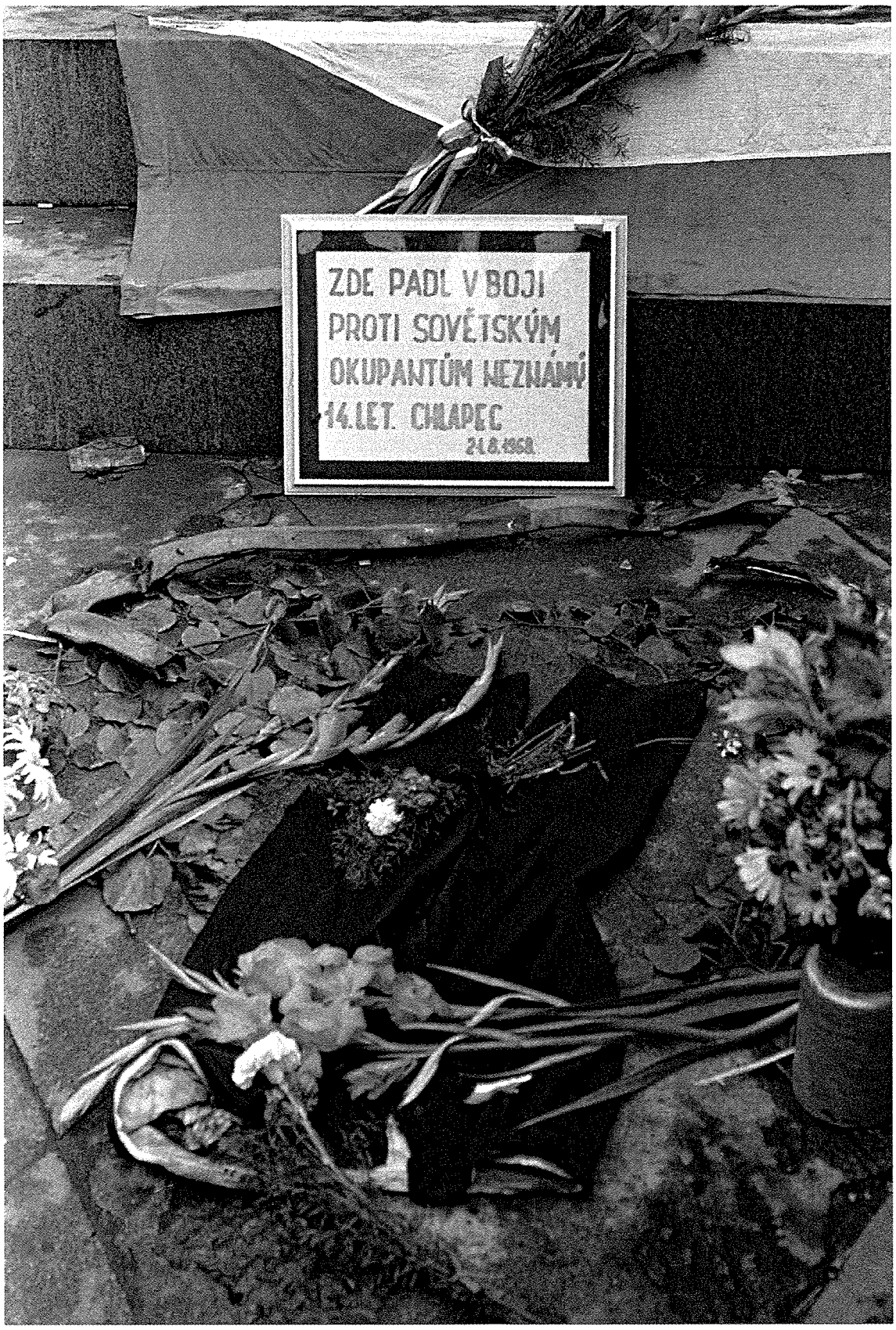
Ic - Pražané zlostně hrozí zaťatými pěstmi přijíždějícím okupantům, 1939.

Id - Americký generál George S. Patton na Pražském hradě, 27. června 1945.

Ie - Trasa smutečního průvodu Prahou při pohřbu prezidenta Edvarda Beneše, 8. září 1948.

If - Pomníček obětí okupace, 1968.

Ig - Policejní zásah vodním dělem proti účastníkům pokojné manifestace v Praze, 28. říjen 1988.

IIa - Klement Gottwald, Vlado Clementis a Karel Hájek - původní fotografie z února 1948

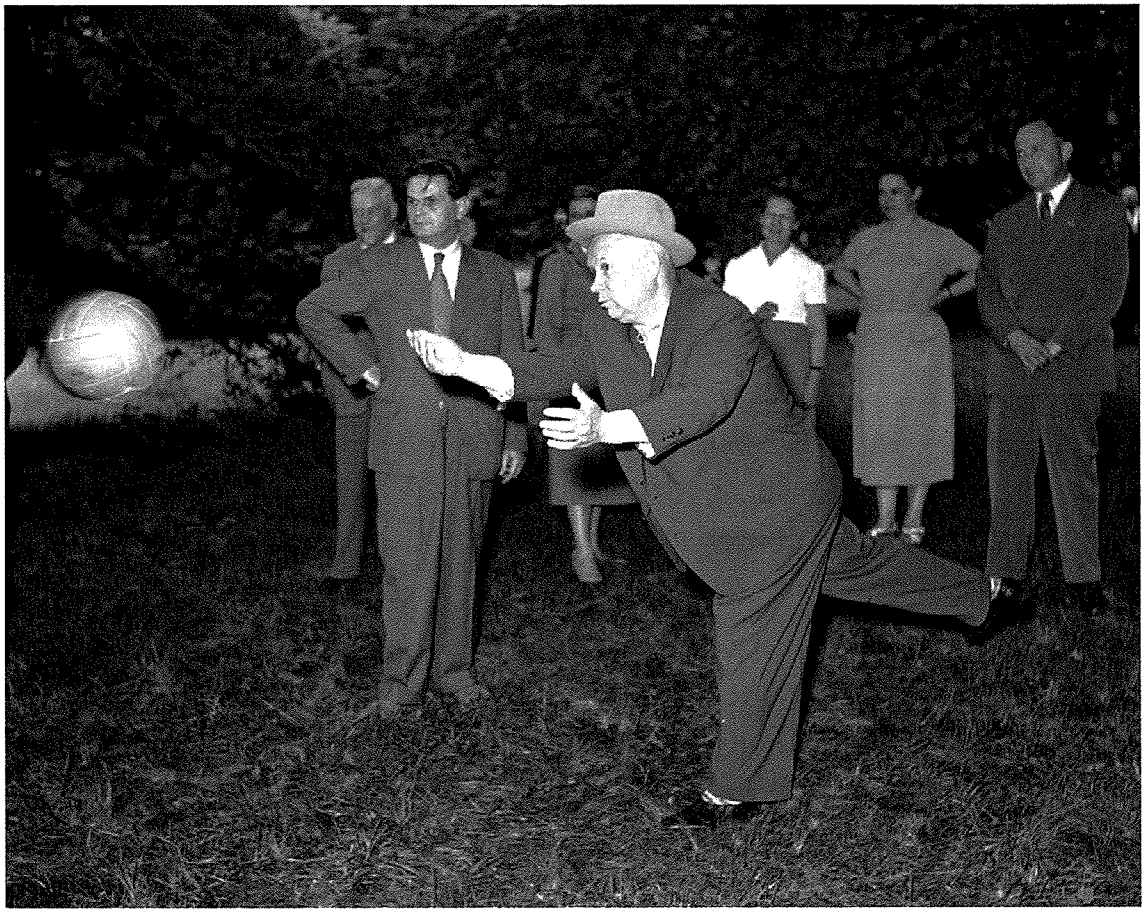
IIb - Retušovaná verze

IIc - Antonín Novotný a Nikita S. Chruščov v bratrském objetí, v pozadí Vilém Barák.

IId - Retušovaná verze

IIIa - Nikita S. Chruščov v Lánech, červenec 1957.

LITERATURA A PRAMENY:

Základní literatura:

- BIRGUS Vladimír; SCHEUFLER, Pavel. *Fotografie v českých zemích 1839 - 1999*. Praha: Grada, 1999
- FLUGER René. *Obrazové zpravodajské agentury*. (diplomová práce FSV UK). Praha, 1998
- HAŠKOVEC Slavoj. *Přehled základních údajů o Československé tiskové kanceláři*. Praha: Karolinum, 1982
- HAŠKOVEC Slavoj. *Základy teorie agenturního zpravodajství*. Praha: Novinář, 1983
- KAPLAN Karel; TOMÁŠEK Dušan. *O cenzuře v Československu v letech 1945 - 1956*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994
- KŘEN Jan. *Bílá místa v našich dějinách*. Praha: Knihovna Lidových novin, 1990
- KUNCZIK Michael. *Základy masové komunikace*. Přel. M. Šmíd a Š. Kudrnáčová. Praha: Karolinum, 1995
- McQUAIL Dennis: *Úvod do teorie masové komunikace*. Přel. J. Jirák a M. Kabát. Praha: Portál, 1999
- PERNES Jiří. *Svět Lidových novin 1893-1993*. Praha: LN, 1993
- PEROUTKA Ferdinand. *Budování státu*. Praha: NLN, 1998
- PEROUTKA Ferdinand. *Deníky, dopisy, vzpomínky*. Praha: NLN, 1995
- PROROK Roman; RICHTEROVÁ Darina: *Změna redakčního systému ČTK od 1. února 1992*. (diplomová práce FSV UK). Praha, 1993
- RICHTER Jaroslav et al. *ČTK včera, dnes a zítra*. Praha: ČTK, 1998
- ŘEHÁKOVÁ Hana; VESELÝ Dušan; AUGUSTA, Pavel. *Hosté vítaní (i nevítaní)* Praha: Gallery, 2005
- ŘEHÁKOVÁ Hana; AUGUSTA Pavel et al. *Listování stoletím: Kronika českých zemí ve fotografii 1901-2000*. Praha: P.S. Leader, 2001
- ŘEHÁKOVÁ Hana; VESELÝ Dušan. *Zakázané dějiny ve fotografiích ČTK*. Praha: X-egem, 1999

- TOMÁŠEK Dušan. *Pozor, cenzurováno! aneb Ze života soudružky cenzury.* Praha: Vydavatelství a nakladatelství MV ČR, 1994

- TRUNEČKOVÁ Ludmila. *Tiskové agentury.* Praha: Karolinum, 1997

- VILGUS Petr. *Fotografie v období protektorátu Čechy a Morava. (bakalářská* diplomová práce ITF FPF SU). Opava, 1997

- ŽDIMERA Jan. *Neveřejné zpravodajství České tiskové kanceláře. (*diplomová práce FSV UK). Praha, 2002

- *Kronika sametové revoluce I.* Praha: ČTK, 1990

- *Kronika sametové revoluce II.* Praha: ČTK, 1990

Publikace pro vnitřní potřebu ČTK a rukopisy:

- PEŠAN František. *Historie ČTK.* Praha: ČTK, 1973 (publikace pro vnitřní potřebu ČTK, uložena v archivu Dokumentační redakce ČTK)

- PAZOUREK Ladislav. *Paměti.* (rukopis, uložen v archivu Dokumentační redakce ČTK)

- VOREL Bedřich. *ČTK - Historie.* (podepsaný rukopis datovaný 4. únorem r. 1957 uložený v archivu Dokumentační redakce ČTK)

- *Organizační řád ČTK.* Praha: ČTK, 1981 (publikace pro vnitřní potřebu ČTK)

- *Srpen 1968 a ČTK.* Praha: ČTK, 1990 (publikace pro vnitřní potřebu ČTK, uložena v archivu Dokumentační redakce ČTK)

Ostatní prameny:

- *ASPI (automatizovaný systém právních informací)*
- *Infobanka ČTK*
- *fotoarchiv ČTK*
- *dokumenty z archivu Dokumentační redakce ČTK*
- *ostatní historické prameny a dokumenty*

Institut tvůrčí fotografie
FPF Slezské univerzity v Opavě
Martin Štěrba
© 2007